

Ния Радева
**ОБРЪЩЕНИЯТА КЪМ
СВЕКЪР/СВЕКЪРВА, ТЪСТ/ТЪЩА ДНЕС**

Niya Radeva
**ADDRESSING PARENTS-IN-LAW
IN BULGARIAN NOWADAYS**

Abstract: The paper comments on the phase-out of the forms of address *mother* and *father* in modern Bulgarian speech practice when a married couple addresses the partner's parents. This process is due to public and social conditions, not to the lack of respect and morality.

Keywords: vocabulary, modern Bulgarian speech practice, history of language.

В съвременното родно общество традиционните обръщения към свекър/свекърва, тъст/тъща са силно разколебани. Причините, най-общо три на брой, са обективни и нямат нищо общо с морала, възпитанието или липсата на уважение.

На първо място „фолклорният“ човек, чието съзнание е типово урегулирано, се е променил. Динамиката в системата на роднинските названия следва трансформациите в структурата на обществото и на отношенията в него. Това се доказва от отделни изследвания върху проблема, обхващащи периоди от IX–X в. до първите десетилетия на XX в. (Даскалова, Велчева 1982, 58–68; Гълъбов 1986, 472–482; Георгиева, Московка, Радева 1972, 158–172). В проучването на терминологичната система на кръвно родство у българите, направено върху материали от края на XIX и началото на XX в. (Георгиева, Московка, Радева 1972, 167–168), се отделя конкретно внимание на „термините на адрес“ (звателните). Посочва се, че изразяват морална и социална йерархия и

дистанция. Като особена категория сред звателните се определят термините обръщения към неродственици, част от които се анализират тук. При тях възрастово-генеричното разграничение е строго спазено. По това те се различават в известна степен от „термините на отношение“, които изразяват степен на близост.

За съвременния българин положението е различно. Той не е част от патриархалния свят и традицията на употребата на някои роднински названия от сложната му система променя смисъла си. Днес всеки осъзнава себе си като отделна, уникална личност със собствено виждане за социалните роли, които приема. Има и активно отношение към думите, назоваващи него и околните при реална житейска комуникация.

През Възраждането, а и в първите 3–4 десетилетия след Освобождението хората приемат, че свекърът и свекървата са *майка* и *татко*, а тъстът и тъщата – *баба* и *дядо* за приходните членове на семейството, въпреки че сватовете са от едно и също поколение. По-късно, когато статуквото започва да притеснява хората, те се опитват да го заобиколят и да го нарушат. Обръщенията към тъстовете от „*бабо*“ и „*дядо*“ стават понякога „*майко*“ и „*татко*“. Така една нелогична разлика, която днес се възприема като несправедлива, се избягва – родителите на другия и от двамата партньори се назовават еднакво.

Засилването на личния момент се проявява и при друг опит за „тиха“ промяна на традицията. Наблюдава се по-често при жената, защото тя от векове е длъжна да нарича свекървата като родната си майка. Когато е в качеството си на дъщеря, тя започва да използва „*мамо*“ и „*тате*“, а когато е снаха – „*майко*“ и „*татко*“. Така еднаквостта, която вече не се възприема принципно, а лично, галантно се заобикаля по емоционални подбуди. Разграничаването е, може да се каже, подготвено и улеснено от стилистичната разлика, която поначало се наблюдава при избора на *мама/майка* и *тате/татко* в речевата практика у нас. В изследванията (Андрейчин 1959, 417; Георгиева, 1986, 140–143) се посочва, че *мама* и *тате* се предпочитат, когато се изразява топлота и интимност. Затова не се придружават с притежателни местоимения – те се оказват излишни. А *майка* и *татко* обикно-

вено се употребяват с такива местоимения, когато изказването трябва да звучи по-обективно, по-официално. Т.е. казваме „*Мама идва*“ или „*Майка ми идва*“, като във втория вариант емоционалният акцент е туширан.

Втората причина за постепенното изоставяне на традиционните за езика и културата ни обръщения към родителите на другия при съвместно съжителство се крие в по-свободния начин на живот днес. Ранните дълги връзки, живеенето на семейни начала без брак, честите разводи, понякога нееднократни, са сравнително ново явление у нас. Езикът още не е намерил адекватен начин да го отрази и изрази, не му е създал необходимия инвентар от средства за номинация. Подходящите думи „се наместват“ и „се избират“ в момента. Потребността от допълнителна лексика за назоваване на явления вследствие на променения профил на обществото личи при навлязлата наскоро и широко употребявана ромска дума *гадже*. Тя си е маркирала категорично семантичен периметър сред традиционните *любовник*, *любим*, *приятел* (*приятелят*), *интимен партньор*, *годеник* и *субстантивираното моят/твоят*.

Трета причина за разколебането на традиционните обръщения от страна на зетя и снахата към родителите на другия се явява възрастовото разминаване между поколенията, също резултат от по-разкрепостения начин на живот. Абсурдно е да викаш на тъща си майка, а особено баба, когато сте връстници (и си по-голяма от дъщеря ѝ с 20 години).

Подобни промени в тъканта на обществото неминуемо водят до промени в езика и в случая – в лексиката. Новото положение изисква свое подходящо езиково изразяване. Само че езикът се нуждае от технологично време, за да установи и закрепим названието. Трябва да се събере необходимото количество употреби в узуса, за да може езикът „да догони“ случващото се в реалността. Именно на този преходен междинен етап сме свидетели днес. Друг е въпросът, че езиковата неустановеност натоварва емоционално някои от нас.

Всички са съгласни, че старият лексиков модел, според който свежърът и свежървата се титулуват с „*таткою*“ и „*май-*

ко“, а тъстът и тъщата – с „*дядо*“ и „*бабо*“, вече е неработещ, но подхождат комплицирано, със задръжки и уговорки към пробиващите си път варианти. Показателен е фактът, с който реално се сблъсках, събирайки материал, че хората се стесняват да дадат информация за себе си по този въпрос, не желаят да се записват имената им, защото приемат проблема твърде лично. Извинително казват, че самите те не са добър пример, като не използват традиционните обръщения. За някои утвърдената практика все още пази ореола на респект и уважение. Други споделят (но тайно), че им тежи, когато зетьовете и снахите не се обръщат конкретно към тях, т.е. не им викат никак. За устойчивост и консервативност на терминологичната система на кръвно родство у нас се говори в по-общи изследвания (Георгиева, Московска, Радева 1972, 171).

Че това е сериозен етап от процеса, макар междинен и преходен етап, личи и от учудващо бавното заемане на модел от езиковата практика на западните общества. Назоваването на родителите на интимния партньор или съпруга по име трудно си пробива път у нас. То вероятно ще се наложи, но постепенно, (за разлика от много други примери, в които попиваме веднага чуждия опит и копираме чуждите решения – полезни или не). Да, повечето свекърви и тъщи предпочитат да ги наричат по име, отколкото никак, но това се оказва все още малко фамилиарно и притеснително за младите, особено ако наистина са доста по-млади. („*Да не ми е на годините*“, „*Нали ти е майка...*“, „*Някак не ми се обръща езикът да ѝ кажа майко или по име*“ са обикновено възраженията.)

Обръщението по лично име на зетьовете и снахите към родителите се оказва печелившо и защото използваните понякога от двойките *леля* и *чичо* в семантиката си за възрастово определяне се натоваарват напоследък с негативна конотация. (Щом ти кажат *леля* и *баба*, значи намекуват, че си стара.) Т.е. в някои случаи младите предпочитат да използват за родителите на партньора *леля* и *чичо* вместо обръщението по име. (Случва се, когато децата са заедно от ученици и първо са си гостували по приятелски. Родителите домакини си остават *леля* и *чичо*, въпреки променените по-късно отношения между децата.) Това обаче не устройва възрастните, които често проявяват суетност по отношение на

годините си и не искат да са *леля* и *чичо* за някого, който е пълнолетен, а не дете.

Именно преходният период на неустановеност на коментиранияте обръщения се онагледява от изследваните в настоящото проучване случаи. Те представляват теренен материал за 13 двойки между 20 и 40 години, които са сключили брак или живеят достатъчно дълго на семейни начала. Информатори са 12 жени, споделили поисканите за децата им данни. В 13-те анализирани двойки зетъвете и снахите най-често наричат по име родителите на другия или не се обръщат с конкретна дума към тях. От 26-те младежи 11 говорят и на двамата си нови роднини на лични имена, а 7 избягват обръщение при диалог. При 4 (двама братя и съпругите им) се запазва статуквото с „*майко*“ и „*татко*“. В четири случая се наблюдават различни начини за назоваване на свекъра и свекървата или на тъста и тъщата. 2 от младежите викат на жената по име, а на мъжа добавят *чичо* пред името, 1 не казва на жената никак, а на мъжа казва по име и 1 – на жената – „*лельо*“ + името, а на мъжа – никак. Това означава, че 13 от 26-те младежи към единия или към двамата се обръщат по име; 8 от изследваните удостоверяват някого с „*никак*“; 3 използват към името само на единия „*лельо...*“ и „*чичо...*“; 4 (от едно семейство) пазят традицията с „*майко*“ и „*татко*“.

При 2 снахи обръщението на малки имена е определено или улеснено от това, че самите синове се обръщат към родителите си по име. Особено показателен е единият от двата примера – момичето вика по име на бащата на гаджето си, защото така му викат и двете му деца, а майката не нарича никак, защото към нея същите деца се обръщат с „*мамо*“.

При практическа невъзможност да се избегне пряко обръщане се прибегва до „*бабо...*“ и „*дядо...*“, като така зетят/сната застава на позицията на внуците. Допуска се обаче само в подходяща комуникативна ситуация и е алтернатива единствено за двойките с деца. Посочено е от 2 информатори и се отнася за 3 от изследваните младежи.

Интересно е също как родителите на партньора са записани в мобилните телефони на младите. (Тук номерът с „*никак*“ не

минава.) Очаквано, при общуващите чрез лично име в контактите стои то. Варианти се наблюдават при останалите. Не се посочва брой, защото данните на информаторите не са изчерпателни (често понеже им е неудобно да питат). Младежите, спестяващи си прякото назоваване на новите роднини, също ги записват по име, понякога придружено с името на партньора, добавено с тире. А в един случай официално е добавена фамилията на тъщата. Също еднократно има „на ... майка ѝ“, както и „дядо ...“, ориентирано от позицията на внука. *Леля* и *чичо* се запазват пред имената в телефоните на тези, които ги използват и вербално.

Начините на обръщенията към свекър/свекърва и тъст/тъща днес, проследени по общи наблюдения и анализирани според данните на 12 информатори за 13 двойки младежи, техни деца, налагат следните изводи:

Днес се наблюдава нестабилност в начините на титулуване на родителите на интимния партньор. Конкуренцията между 3–4 варианта на този етап от развитие на езика ни е неизбежна, но временна. Тя се дължи на промени от обществено-социален характер, засягащи нашето битие. В този смисъл трудността при избор от страна на отделния човек е обективна, принципна, а не лична. Тя е белег на липсата на изградени езикови средства за назоваване на явления в обществото, протичащи в момента. Трудността на хората идва от дефицит в езика, а не от проблеми в отношенията между поколенията в семейството.

Обръщането към свекъра/свекървата, тъста/тъщата по име засилва постепенно своята популярност в речевата ни практика и вероятно ще се наложи в езика за сметка на неактуалното вече „*майко*“ и „*татко*“ и в конкуренция с несполучливото решение да няма пряко обръщение при диалог.

Начинът, по който ни викат (или не ни викат) децата, доведени в семейството от нашите деца, не е пряк израз на отношението им. И не по него трябва да преценяваме морала и възпитанието, както и уважението им към нас. На тяхно място (някои от нас вече знаят) и ние щяхме да бъдем затруднени и бихме направили същия избор.

БИБЛИОГРАФИЯ

Андрейчин 1959: Андрейчин, Л. Още една особеност на употребата на думите *мама* и *майка*. – В: *Български език*, кн. 4–5, 417–418. // **Andreychin 1959:** Andreychin, L. Oshte edna osobenost na upotrebata na dumite *мама* i *майка*. – V: *Balgarski ezik*, kn. 4–5, 417–418.

Георгиева 1986: Георгиева, Е. Българските роднински названия и тяхната терминология. – В: *Българските народни говори. Знания за езика*. Т. 6. София: Народна просвета, 139–143. // **Georgieva 1986:** Georgieva, E. Balgarskite rodninski nazvania i tyahnata terminologia. – V: *Balgarskite narodni govori. Znanja za ezika*. Т. 6. Sofia: Narodna prosveta, 139–143.

Георгиева, Московва, Радева 1972: Георгиева, И., Д. Московва, Л. Радева. Терминологична система на кръвно родство у българите. – В: *Известия на Етнографския институт и музей*. Т. 14, 159–172. // **Georgieva, Moskova, Radeva 1972:** Georgieva, I., D. Moskova, L. Radeva. Terminologichna sistema na kravno rodstvo u balgarite. – V: *Izvestia na Etnografskia institut i muzey*. Т. 14, 159–172.

Гълъбов 1986: Гълъбов, И. За произхода на група названия от българската народна роднинска терминология. – В: *Избрани трудове по езикознание*. София: Наука и изкуство, 472–482. // **Galabov 1986:** Galabov, I. Za proizhoda na grupa nazvania ot balgarskata narodna rodninska terminologia. – V: *Izbrani trudove po ezikoznanie*. Sofia: Nauka i izkustvo, 472–482.

Даскалова, Велчева 1982: Даскалова, А., Б. Велчева. Из историята на българската роднинска терминология. – В: *Старобългаристика*, кн. 4, 58–68. // **Daskalova, Velcheva 1982:** Daskalova, A., B. Velcheva. Iz istoriyata na balgarskata rodninska terminologia. – V: *Starobalgaristika*, kn. 4, 58–68.